

KUR'ÂN'IN BELAĞAT AÇISINDAN TEFSİRİ: İ'CÂZ VE İLGİLİ KONULAR*

Issa J. BOULLATA
Çev.: İbrahim H. KARSLI**

ÖZET

Kur'an'ın, muhaliflerine verdiği en önemli cevaplardan birisi, kendisinin bir benzerini getirmeye onları çağırmasıdır. Söz konusu bu meydan okumaya ne Hz. Peygamberin yaşadığı dönemde ne de daha sonraki çağlarda hiç kimse başarılı bir cevap verememiştir. Müslüman âlimler bu durumu, Kur'an'ın ilahi oluşunun bir delili olarak kabul etmişlerdir. Üçüncü/dokuzuncu asırdan itibaren bu konuyu ifade etmek üzere i'câz terimi kullanılmıştır. Makale hem İslam dünyası, hem de modern Batıda bu konuda ileri sürülen görüşleri özetlemektedir. Görüşleri ele alınan müelliflerden bazıları şunlardır: el-Câhız, en-Nazzâm, er-Rummâni, el-Hattâbi, el-Bakillâni, 'Abdu'l-Cebbâr, 'Abdu'l-Kâhir el-Curcâni, Fahre'd-Din er-Râzi, es-Sekkâki, ez-Zamahşeri, Muhammed Abduh, Mustafa Sadık er-Râfi, Seyyid Kutub, Aişe Abdurrahman, Gustave E Von Grunebaum, Arthur J. Arberry, Pierre Crapon de Capron.

Anahtar kelimeler: i'câz, belağat, tefsir, er-Rummâni, el-Bakillâni, el-Curcâni, ez-Zamahşeri, Mustafa Sadık er-Râfi, Seyyid Kutub, Arthur J. Arberry, Pierre Crapon de Capron.

ABSTRACT

THE RHETORICAL INTERPRETATION OF THE QUR'ÂN: İ'JÂZ, AND RELATED TOPICS

One of the most important responses which the Qur'an did to its opponents was to call them to bring the resembling of the Qur'an. Nobody has answered to this call successfully both in the period when the prophet lived and in the later centuries. Muslim scientists have accepted this as the proof of Qur'an's coming from God. The term of i'caz has been used since third/ninth century to express this subject. This article summarizes the opinions which have been brought forward about i'câz both in the Islamic world and the modern West. Some of outhors whose opinions summarized in this article are: al-Jâhiz, al-Nazzâm, al-Rummâni, al-Khattâbi, al-Bâqillâni, 'Abd al-Jabbâr, Abd al-Qâhir al-Jurjâni, Fakhr al-din al-Râzi, es-Sekkâki, al-Zamakhshari, Muhammad 'Abduh, Mustafâ Sâdiq al-Râfi, Sayyid Qutb, 'Âisha 'Abd al-Rahmân, Gustave E Von Grunebaum, Arthur J. Arberry, Pierre Crapon de Capron.

* Issa J. Boullata'nın 'The Rhetorical Interpretation of the Qur'an: İ'câz and Related Topics', isimli makalenin tercümesidir. *Approaches to the History of the Interpretation of the Qur'an*, der. Andrew Rippin, Oxford, 1988, 139-157.

** Yrd. Doç. Dr., KTÜ Rize İlahiyat Fakültesi.

Key words: i'jâz, rhetoric, commentary, al-Rummâni, al-Bâqillâni, Abd al-Qâhir al-Jurjâni, al-Zamakhshari, Mustafâ Sâdiq al-Râfi'i, Sayyid Qutb, Arthur J. Arberry, Pierre Crapon de Capron.

I

Hız. Peygamber zamanında Kur'an tilavet edildiğinde, onu ilk dinleyenlerin düşünceleri üzerindeki en güçlü etkisi kutsal kitabın metninin bizzat kendisinden kaynaklanmaktaydı. Hız.

Muhammed'in çağdaşları, şüphesiz ki belagat üstadı yahut da edebiyat tenkitçisi değillerdi. Fakat onlar, Kur'an'ın kelâm gücünü¹ anlayabilecek böylece ona karşı olumlu yahut da olumsuz tepki gösterebilecek seviyede yeterli fitrî bir yeteneğe sahip idiler. Onun mesajına muhalefet edenler Hız. Muhammed'i, Kur'an'ın otantik ilâhî bir vahiy oluşunu inkâr ve onun peygamberlik iddiasını reddetme gibi konularla suçlamışlardır. Onlara göre, iman edenler üzerinde Kur'an'ın gerçekleştirdiği yoğun etki,² sadece Hız. Peygamber'in tilavet ettiği büyüleyici kelimelerin bir sihir olmasından kaynaklanmakta idi. Yine o, sıradan insanların konuşmalarından başka bir şey değildi (Kur'an, 74/24-25). Kur'an mesajını meydana getiren kelime ve lâfızların ahengi ve ondaki seci ve kafiyelerin tekrarının putperest Arap şair ve kâhinlerinin üslubuyla benzeşmesi, onların Hız. Peygamberi *şâir* ve *kâhin*likle suçlamalarına yol açmıştır. Hız. Muhammed'i suçlayanlar bununla, sadece Kur'an'ın üslubunun itibarını düşürmeyi değil, aynı zamanda kaynağın değerini, böylece Allah'tan geldiği ileri sürülen mesajının otantikliğini küçümsemeyi de amaçlıyorlardı. Araplar şairin, kendisine ilham eden bir şeytanı olduğuna inanıyorlardı. Kâhinlerin de, putların temsil ettiği insanüstü gizemli güçlerle sık sık iletişime geçtikleri kabul edilirdi. Buna ilave olarak Hız. Muhammed, muhalifleri tarafından cinlerin ayarttığı bir deli, yani *meccnun* diye de suçlanmıştır. Böylece onun, geleneksel kabile putlarını terk etme pahasına, dinlenmeye, inanılmaya ve takip edilmeye değer gerçek bir peygamber olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır (Kur'an, 36/36). Daha da kötüsü, Kur'anî vahyin kendine özgü duyulmadık üslubunun, diğer insanların yardımıyla (Kur'an, 21/5) ortaya konulan ve sadece uydurma olduğu söylenmekte idi (Kur'an, 38/7). Hatta daha sonraları, Kur'an'ın mesajı kökleşmeye ve kendi zeminini bulmaya başlayınca, onun metni ve özellikle eğitici kıssaları, muhalifler tara-

¹ Kur'an'ın kelâmî gücü ve Hız. Muhammed'e muhalif olanlara tavsiyesi konusunda el-Velid b. Muğire'nin sözüyle ilgili olarak şu rivayete bk. İbn Hişâm, *es-Sire en-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ v.dğr. 2.bs., (Kahire, 1955), 270-1.

² Hız. Muhammed'in ateşli bir muhalifi olan Ömer b. el-Hattab'ın kıssasıyla ilgili olarak bk. a.e. 342-6. Bu kıssada onun, kız kardeşi Fâtma'nın kendisinden saklamaya çalıştığı bir Kur'an pasajının kendisine okunması üzerine nasıl bir içsel değişikliğe uğradığı anlatılmaktadır.

findan geçmiş milletlerin taklit edilebilir masal ve hikâyeleri olarak düşünölmeye başlanmıştır (Kur'an, 8/31 ve 25/5).

Bu yoğun suçlamalar karşısında Kur'an, söz konusu iddiaları inkâr ederek vahyin ilâhî kaynaklı oluşunu devamlı vurgulamış; hat-ta muhaliflerine sert cevaplar vererek çeşitli yollarla onlara meydan okumuştur. Bu bağlamda Kur'an, Hz. Muhammed'in kâhin, mecnun ya da şair olmadığını açıkça ilan etmiştir (Kur'an, 52/29-31). Yine Hz. Muhammed tarafından tilavet edilen bu sözlerin, elçi vasıtasıyla Allah'tan getirilen ve vahiyden başka bir şey olmadığı açıkça vurgulanmıştır (Kur'an, 69/40-3). O bir şiir değil, fakat okunan açık seçik bir hatırlatma ve uyarı idi (Kur'an, 36/ 69-70). Yine bu bağlamda Kur'an'ın anlattığı şekilde şairler, inananlar müstesna, kötölüğe sapan ve zalimlerin kendilerini izlediği kimseler olarak takdim edilir (Kur'an, 26/224-7).

Kur'an'ın cevap verdiği en etkili yollardan biri, kendisinin bir benzerini ortaya koymalarını muhaliflerinden tekrar tekrar isteyerek onlara meydan okumasıdır. Onlar, Kur'an'ın Hz. Muhammed'in bir uydurması olduğunu her iddia ettiklerinde, onun benzeri bir söz getirmeleri konusunda kendilerine meydan okunmuştur (Kur'an, 52/33-4). Yine Kur'an'ı, Hz. Muhammed'in iftirası olarak her ileri sürdüklerinde, onun benzeri on sure getirmeleri ve bu amaçla Allah'ın haricinde herkesin desteğini talep etmeleri konusunda kendilerine çağrı yapılmıştır (Kur'an, 11/13). Daha sonraları, Kur'an'ın meydan okuması sadece bir sureye indirgenerek azaltılmıştır (Kur'an, 10/38). Neticede cesaretli olarak ve üstünlüğü elde bulundurur bir tarzda Kur'an kesin bir şekilde şunu söyler: İnsan ve cinler, kendi çabalarını bir araya getirip birbirlerine yardımcı olsalar, gene de Kur'an'ın bir benzerini getiremezler (Kur'an, 17/88). Sonraki pasajda iddia daha ileri götürölerek şüphe içerisinde bulunan muhaliflerin, onun surelerinden bir benzeri tek bir sureyi dahi getiremeyecekleri açıkça ilan edilir (Kur'an, 2/23-4).

II

Kur'an'ın meydan okumasına (tahaddi), ne Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemlerde ne de daha sonraki çağlarda³ başarılı bir cevap

³ İslâm tarihinde kaydedilen bir kaç teşebbüsten söz edilmektedir. Bk. et-Taberî, *Annales*, (Leiden, 1879-1901), i. 1933-34; el-Bâkîllânî, *I'câzu'l-Kur'an*, neş. Ahmet Sakr (Kahire, 1954), 238-240. Kur'an'ın taklidi düşüncesi ve teşebbüsü ile ilgili olarak ayrıca bk. Ignaz Goldziher, *Muslim Studies*, thk. S. M. Stern (London, 1971), ii. 363-5. Yine A. F. L. Beeston, T. M. Johnstone, R. B. Serjeant ve G. R. Smith'in yayınladığı, *Arabic Literature to the End of the Umayyad Period* (Cambridge, 1983), 212-3 içerisinde bk. Rudi Paret, "The Qur'an, I. Kur'an üslubunu taklit etmeye yönelik İbn Mukaffâ'ya ait ve yakın zamanlarda yayınlanan parçaların tahlili için bk Josef van Ess, "Some Fragments of the *Mu'aradatu'l-Qur'an* attributed to İbn al-

verilememesi, Müslüman düşünürlerin bu durumu, Kur'an'ın ilâhî kaynaklı oluşunun tevsiki ve Hz. Muhammed'in peygamberliğinin haklılığının bir ispatı olarak düşünmelerine sebep olmuştur. Bu gerekçe, ilk Müslüman dilbilimcilerin birçoğu tarafından ileri sürülmüştür. Fakat bu konuda en iddialı olanı da, özellikle *Hucecu'n-Nubuvve* isimli eseriyle Mutezile mezhebine mensup el-Câhız olmuştur. O bu çerçevede şunları söylemektedir: Söz üstatları olan putperest Araplar, sahip oldukları kabile gururunun güçlü yönlendirmesi ve İslâm'a olan muhalefetlerine rağmen Kur'an'ın meydan okumasına cevap veremediler. Yine Kur'an'ın böyle bir çağrısına cevap vermek, savaştan daha kolay olmasına rağmen, Müslümanlarla savaşmayı tercih etmişler, neticede mağlup olmaktan başka bir şey de elde edememişlerdir.⁴

Üçüncü/dokuzuncu asrın başlarından itibaren, Kutsal Kitab'ı veya içerik ve form itibarıyla onun herhangi bir parçasını taklit etme başarısızlığını göstermek üzere kullanılan Kur'anî fenomen, *i'câz* (aciz bırakma) olarak isimlendirilmeye başlanmıştır. Bu asrın sonlarından itibaren teknik bir terim olarak gelişmeye devam eden *i'câz* terimi, bu tarihlerden sonra Kur'an'ın mucizeviliği ve taklit edilmezliği manasında kullanılmıştır.

Kur'an'ın belâgat ve fesahatini vurgulayan el-Câhız ve benzeri ilk Müslüman düşünürlerin çalışmalarının tesiriyle, *i'câz* terimi, sonraları gittikçe gelişen bir tarzda onun bu yöndeki edebî üstünlüğü ve fevkalade üslubu ile özdeşleştirilmiştir. Bununla beraber bazı düşünürler *i'câz* mefhumunun, dar manada Kur'an üslubunun eşsiz üstünlüğü ile tarif edilmemesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. İlk dönem tartışmalarında, Mutezile mezhebine mensup Nazzâm (v.232/846), *sarfe* (başka tarafa yönelmek, sapmak) kavramını ileri sürmüştür. O şunu iddia ediyordu: Kur'an'ın *i'câzı*, Allah'ın Arapları imkânları dâhilinde olan bu durumdan alıkoymak ve onların güç ve bilgisini gidermek suretiyle onu taklit etmelerini engellemeyi içermekteydi. Bu düşünce, Hişâm el-Fuvâtî (v.218/833), Abbad İbn Süleyman (yaklaşık 3./9. asır) ve er-Rummânî (v. 386/996) gibi sadece belirli şahıslar tarafından kabul görmüştür. Fakat genelde Müslümanların çoğunluğu, *sarfe* kavramını reddetmekte ve *i'câz* düşüncesinin ayrılmaz bir parçası olarak Kur'an üslubunun eşsizliğini kabul etmektedir.

Söz konusu bu *i'câz* teorisi, diğer boyutlarıyla beraber özellikle Hz. Muhammed'in ümmiliği görüşü açısından yüceltilen, onun pey-

Muqaffa', Wadâd al-Qâdî, neş. *Studia Arabica et Islamica: Festschrift for Ihsân 'Abbâs on his Sixtieth Birthday* (Beirut, 1981), 151-63 içerisinde.

⁴ El-Câhız, 'Hucec en-Nubuvve', *Resâilu'l-Câhız* içinde, der. Hasan el-Sendübî, Kahire, 1933, 143-4. Kur'an'ın belâgatini takdir eden benzer bir delil için ayrıca bk. Ali İbn Rabben et-Taberî (v. 250/864), *Kitabu'd-din ve'd-devle* (Kahire, 1923), 44-45.

gamberliğini teyit edici olağanüstülüğü, yani *m'ucize* mefhumunu oluşturmaktadır. *İ'câzın* diğer yönlerinin Kur'an'ın muhtevasına dâhil olduğu ileri sürülmüştür. Onun uzak geçmiş hakkındaki bilgileri, daha sonra meydana gelecek olay ve kıyametin oluşumuyla ilgili işaretleme, Allah hakkındaki açıklamaları, ruhlar âlemi ve evrenle ilgili beyanları, insan ve toplum hakkındaki hükümleri, evet bütün bunlar, bırakalım Hz. Muhammed gibi okuma yazma bilmeyen bir kimseyi, herhangi bir insanın bilgisinin ötesinde bir mahiyet ortaya koymaktadır.

İ'câz düşüncesine dair literatür, üçüncü/dokuzuncu asırdan başlayarak gelişmeye devam etmiştir. Hz. Muhammed'in peygamberliğini destekleyen bir mucize olarak *i'câzın* genel bir kabul görmesi söz konusu olmuştur. Fakat bu mucizeyi oluşturan olgu, eserlerin bu konu üzerinde çeşitlenmesi suretiyle Müslüman düşünürleri meşgul etmeye devam etmiştir. 1933'de araştırmacı Abdül-Alem, onu geliştirip İslâmî doktrine dahil eden ve günümüzde bu konuda mevcut olan en önemli eserleri inceledi.⁵ 1950'li yıllarda Na'im el-Himsî ise, söz konusu teolojik doktrinin gelişmesi ve onun itikadı ve bediî sonuçları ile ilgili literatürü daha detaylı bir şekilde araştırdı.⁶ Daha yakın zamanlarda 1964'de Abdülkerim el-Hatib, iki ciltlik *İ'câzu'l-Kur'an* isimli eserinin birinci cildinin bütünü, ikinci ciltte ileri süreceği kendi görüşlerinin bir girişi mahiyetinde, daha önce yapılan çalışmaların tahliline ayırdı.⁷

Bu konudaki geniş literatür ve az önce zikredilen onu tanıtıcı mahiyetteki faydalı incelemeler açısından bakıldığında, yukarıda söylenenler haricinde çerçevesi belirli bu makalede biz kendimizi, *i'câz* düşüncesinin gelişmesine en fazla katkı sağlayan bazı çalışmaların kısaca tanıtımıyla sınırlandıracağız.⁸

⁵ Abdül-Alem, *İ'câzu'l-Kur'an*, IC7 (1933), 64-82 ve 215-33.

⁶ Na'im el-Himsî, *Ta'rîhu fikreti'l-İ'câzi'l-Kur'an* (Damascus, 1955), aynı başlık altında özgün seri makaleler için bk. *Mecellat el-Mecma' el-İlmî el-Arabî*, 27 (1952), 240-63; 418-33; 571-86; 28 (1953), 61-78; 242-56; 29(1954), 104-14; 239-51; 417-24; 573-9; 30(1955), 106-13; 299-311.

⁷ Abdülkerim el-Hatib, *İ'câzu'l-Kur'an*, (Kahire, 1964), i, *el-İ'câz fî dirâsâti'l-Ekdemîn*, ii, *el-İ'câz fî Mefhûm Cedid*. Yeni baskı: *İ'câzu'l-Kur'an: el-İ'câz fî Dirâsâti's-Sabikîn*, *Dirâse kâşife li hesâisi'l-Belâge el-'Arabiyye ve Me'ayîrhâ*, i, (Beyrut, 1975) ve *İ'câzu'l-Kur'an fî dirâse kâşife li Hesâisi'l-Belâge el-Arabiyye ve Me'ayîrhâ: el-İ'câz fî Mefhûm Cedid*, ii, (Beyrut, 1975).

⁸ *İ'câz* düşüncesinin gelişimine dair kısa bir tanıtım için bk. Gustave E. von Grunebaum, 'İdjâz', *EL2*, iii. 1018-20 ve onun *A Tenth-century Document of Arab Literary Theory and Criticism* (Chicago, 1950) isimli eserine giriş. Yine bizim *Encyclopedia of Religion* (New York, 1987) v. 67-8. deki 'İcâz', isimli makalemize bk.

III

Kur'an'ın *i'câzı* ile ilgili çalışmalardan biri, er-Rummâni'nin *en-Nüket fi l'câzi'l-Kur'an* isimli eseridir.⁹ Bu eser başlığında *i'câz* kelimesi bulunan ilk sistematik çalışmalardan biridir. İlgili konuları tartışsa da, onun esas teşebbüsü, Kur'an'ın belâgat yönünden eşsizliğini ortaya koymaktır. Mutezile mezhebine mensup müellifine göre, *i'câz* düşüncesi yedi kısma ayrılmaktadır. Bu konuları şu şekilde sıralayabiliriz. **(i)** teşvik edici birçok sebebe rağmen Kur'an'ı taklit etmekten vazgeçilmesi, **(ii)** Kur'an'ın herkese meydan okuması, **(iii)** *Sarfe*, yani Allah'ın insanları onu taklitten alıkoymasını, **(iv)** Kur'an'ın *belâgatı*, yani belâgat, fesahat ve edebi yönlerden onun etkili oluşu, **(v)** Kur'an'ın gelecekteki olaylara dair doğru bilgiler vermesi, **(vi)** Kur'an'ın edebî tarzlar açısından geleneği terk etmesi ve **(vii)** Kur'an'ın taklit edilemez diğer bütün mucizelerle benzerlik arz etmesi.

er-Rummâni, bu bölümlerden sonra 'söz kalıplarının en güzeli ile mananın ifade edilmesi' şeklinde tarif ettiği *belâgattan* uzun uzadıya bahseder. Ona göre *belâgat* şu konulardan meydana gelmektedir. **(i)** *icâz*, yani az sözle çok şey anlatmak, **(ii)** teşbih, **(iii)** *mecâz*, **(iv)** seslerin uyumu (harmony), **(v)** kafiye ve seci'lerin peş peşe gelmesi¹⁰, **(vi)** kelime iştikakı, **(vii)** sarf, **(viii)** dolaylı anlatım, **(ix)** mübalağa ve **(x)** güzel ifade etme. O, bu konulardan her birini detaylı bir şekilde anlatmakta ve Kur'an'dan çeşitli örnekler vermektedir. Sonuçta da Kur'an'ın, belâgatın en üstün bir çeşidi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Sünnî çağdaşı olan el-Hattâbi (v. 388/998), *Beyânu l'câzi'l-Kur'an*¹¹ isimli eserinde *sarfe* kavramını reddetmektedir. Çünkü Kur'an, kategorik bir tarzda insanların ve cinlerin kendisinin bir benzerini ortaya koyamayacaklarını söylemektedir (Kur'an, 17/88). Oysa *sarfe* anlayışı, eğer Allah onları bu işten alıkoymasaydı onun bir benzerini yapabileceklerine işaret etmektedir. Yine o Kur'an'ın gelecekteki olaylar hakkında haber vermesini de, *i'câzın* bir parçası olarak kabul etmemektedir. Çünkü Kur'an'ın her bir ayeti gelecek hakkında konuşmamakta; onun muhaliflerine meydan okuması (Kur'an, 2/23), her hangi bir belirlemeye gitmeksizin bir süre getirmeyi talep etmektedir. el-Hattâbi *i'câzın* bir parçası olarak, Kur'an'ın

⁹ *Selâse Resâil fi l'câzi'l-Kur'an* neş. Muhammed Halef Allah, Muhammed Zağlül Selâm (Kahire, ts.), 67-104.

¹⁰ *Fevâsıl*, bu terimi Grunebaum *A Tenth-century document* isimli eserinde 'rhythmization' olarak ifade etmektedir, 118

¹¹ *Selâse Resâil* de yayınlanmıştır, 17-65. Fransızca bir tercüme ve çalışma için bk. Claude-France Audebert, el-Hattâbi *et l'inimitabilité du Coran: Traduction et introduction au Beyân i'ğâz al-Qur'an* (Damascus, 1982).

belâgat ve fesahat yönünden eşsizliğini kabul etmekte, fakat kendi bakış açısından farklı bir yaklaşıma sahip olduğu ve selefleri gibi düşünmediğini belirtmektedir.

Hattâbî her bir kelâmın üç unsurdan meydana geldiğini ileri sürer: **(i)** manayı taşıyan lafızlar, **(ii)** lafızlarda var olan manalar ve **(iii)** her ikisini düzenleyen nazm. O şunu kabul etmektedir: İnsanlar Kur'an'ı taklit edemezler. Çünkü onların bilgisi bütün Arapça kelimeleri, onlardaki muhtevanın tamamını ve yapı farklılıklarını kuşatmamaktadır. Bunun da ötesinde onlar Kur'an'ı taklit edemezler. Çünkü o, en güzel bir üslupla ifade edilen ve en mükemmel manaları taşıyan belâgat ve fesahat özelliği gösteren en mükemmel bir eserdir. el-Hattâbî şu gerçeği de vurgular: Edebî etki, sadece kelimelerin seçiminden kaynaklanmamakta, aynı zamanda kelimelerin yerleştirildiği nazımdan da ileri gelmektedir. Kelimelerin değişmesi veya nazımdaki değişiklik, manayı başka bir amaç doğrultusunda değiştirir; yahut da nazımdaki güzelliği başka bir hale getirerek onu zayıflatır.

el-Hattabî kendi yaklaşımına örnek olarak Kur'an ayetlerinin detaylı bir tahlilini verir, edebî üslup ve zarafetteki fevkaladeliliği göstermeye çalışır. O, er-Rummânî'nin de kabul ettiği şekilde, ilâhî kitabın tasvirinden kaynaklanmayan, fakat Kur'an *i'câz*ının bir neticesi olarak belâgat ve fesahat konusundaki eşsizliğinden ileri gelen güçlü psikolojik etkiye vurgu yaparak araştırmasını sonuçlandırır.

*İ'câzu'l-Kur'an*¹² adıyla bu konuda ilk kapsamlı eserlerinden birini yazan Eş'ârî kelâmcısı el-Bakillânî (v.403/1013), Kur'an'ın belâgattaki eşsizliği ve ifade açısından üstünlüğünü kabul etmekte, fakat *i'câz*ın sadece bundan ibaret olmadığını düşünmektedir. Bu çerçevede o, Kur'an'ın gelecek olaylar hakkında bilgi vermesini onun mucizevî karakterinin ilk unsuru olarak değerlendirmektedir. Yine Hz. Peygamber ümmî bir insan olup eski kitapların muhtevasından habersizdi. Bununla beraber Kur'an, Âdem'in yaratılışından onun peygamberliğine kadar gelip geçen oldukça önemli olaylardan bahsetmektedir. Bu da *i'câz*ın ikinci çeşidini oluşturmaktadır. Ona göre "Kur'an, üsluptaki orijinalliği ve harika terkibi itibarıyla belâgatın zirvesi bir kitap özelliği göstermektedir. O derece ki, bu seviyeye ulaşma konusunda insanların yetenezsiz olduğu kabul edilmektedir." O bu bağlamda sözlerine şunu da ilave etmektedir: Kur'an, hacminin büyüklüğü ve konularının değişkenliğine rağmen, bu özellikleri göstermeyen en başarılı eserlerin aksine, fevkalâdelik arz eden niteliğini

¹² Kitabın en güzel baskısı Seyyit Ahmet Sakr'ın baskısıdır. (Kahire, 1954). el-Bakillânî konusunda bk. J. Bouman, *Le Conflit autour du Coran et la solution d'al-Bakillânî* (Amsterdam, 1959), bibliyografya ile birlikte. Yine bk. Angelika Neuwirth, 'Tariqat al-Bâqillânî fi izhâri i'câz al-Qur'an', Wadad al Qâdi (neş.), *Studia Arabica et Islamica*, 281-96 (Arapça baskı).

sürdürmeye devam etmektedir. el-Bakillâni, Kur'an üslubunun alışılmışın dışındaki karakterini ortaya koymak amacıyla, Kur'an'la mukayese imkânı veren ve belâgat özelliği gösteren bir çok söz, Hz. Peygamber'in hadisleri ve diğer konulardan, çok sayıda örnekler getirmektedir. Yine o, şiir sahasındaki başarısının ölümsüz eserleri olarak takdir gören İmru'l-Kays'ın *muallaka* ve Buhteri'nin *Lâmîyyes*in her yönüyle edebî bir tenkidini teklif eder ve onlardaki eksiklik ve hatalara dikkat çeker. Bunun da ötesinde el-Bakillâni Kur'an'da var olan ve şairler tarafından kullanılan Arapça mecaz ve kinayelerin teferruatlı bir incelemesini yapar. Netice olarak da şunu ileri sürer: Kur'an, Arapça'daki bütün edebî ürünlerden daha üst düzeyde bir özellik ortaya koymaktadır. Ancak onun belâgat yönünden eşsizliğinin güçlü kanıtı bir çekinceyle söz konusudur. Çünkü *i'câz* belâgat tarafından desteklense de ona dayanmamaktadır.¹³ Belâgatın çoğu öğrenilebilir; *i'câza* işaret eden ve öğrenilemeyecek olan yönü de vardır.¹⁴ Tarafsız bir şekilde bakıldığında, Kur'an'ın edebiyat ve fesahatteki üstünlüğünün, bütün kutsal kitapları aşan taklit edilemez mükemmel üslubuyla ilgili olduğu görülecektir. Bu bağlamda hangi tarzda olursa olsun, insanın ortaya koyduğu edebî eserlerin ne ondan daha üstün ne de ona eşit seviyede olması söz konusudur.

Buna karşılık Mutezile kelâmcısı Abdülcebbar (v.415/1025), Kur'an *i'câz*ının temel bir unsuru olarak, onun üslubunun üstünlüğü konusunda ısrar eder. Buna bağlı olarak da, kendi benzerini getirme hususunda Arapları başarısızlığa uğratan şeyin, Kur'an'ın belâgat ve fesahati olduğunu vurgular. Geniş hacimli *el-Muğni fi Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl* isimli eserinin XVI. bölümünde, *fesahatin* edebî özel bir tarzda olmasının zaruri olmadığı; hem lafız hem de mananın mükemmelliğinden ileri gelebileceğini ifade eder.¹⁵ O, kelime ve üslubun seçimine bağlı olarak *fesahatin* farklı seviyeleri olduğunu belirtir. Bunlar metne uygun söz dizimi ve edebî etki göz önünde bulundurularak yerleştirilir.¹⁶ Abdülcebbar mananın önemini göz ardı etmez; ancak *fesahatin* manaya kendi mükemmelliğini veren nitelik olduğunu ve bu açıdan da Kur'an'ın en ileri seviyede bulunduğunu vurgular.

Lafızların seçim ve tertibi şeklinde isimlendirilen *nazm* konusu, elde mevcut olmayan el-Cahız'ın, keza es-Sicistânî (v.316/928), el-Belhî (326/937) ve İbnu'l-İhşîd (v.322/933) gibi âlimlerin, *Nazmu'l-Kur'an* isimli ilk dönem eserlerinde tartışılmıştır. el-Hattâbî, el-Bakillâni ve Abdülcebbar gibi diğer müellifler de kaleme aldıkları

¹³ El-Bakillâni, *I'câz u'l-Kur'an*, 169-70.

¹⁴ A.e., 417.

¹⁵ Bk. Abdülcebbar el-Esadâbâdi, *el-Muğni fi Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*, XVI, *I'câzu'l-Kur'an* (Kahire, 1960), 197.

¹⁶ A.e., 199.

başka başlıklardaki eserlerinde *nazımın* çeşitli yönlerini incelemiştir. Fakat *Delâilu'l-İcâz* isimli eserinde *nazım* teorisini işleyerek sistemleştiren ve *Esrâru'l-Belağa*'da ise kelamdaki bütün mecazlarla onu ilişkilendiren Eş'ari kelâmcısı Abdulkahir el-Curcânî (470/1078) olmuştur.¹⁷ O şunu iddia eder: Diğerinden ayrı düşünemeyeceğimiz seçilmiş lafızlar ve lafızlar olmaksızın var olmayan manalar; evet bu iki olguyu birbirinden ayrı kabul etmemiz mümkün değildir. Lafızların seçimi ve mananın düzenlenmesi yoluyla üslup farklılığını ortaya koyan *nazımdır*. Farklı şekilde düzenlenmiş kelimeler farklı mana taşımaktadırlar. Böylece en iyi üslup, kastedilen manayı en iyi ifade edebilen nazımdır. Bu da amaca yönelik olarak en anlamlı kelimeleri seçmek ve onları en güzel şekilde sıralamak suretiyle başarılabilir. el-Curcânî'ye göre Kur'an, Araplar kendisini dinlediklerinde benzerini getiremeyeceklerini anladıkları en güzel *nazım* şeklini ortaya koymaktadır.¹⁸ Çünkü mükemmel üslubun farklı seviyeleri eşsiz bir nitelik göstermektedir. Sadece ileri seviyede estetik tecrübeye dayalı zevk, seziş ve edebî bilgi, bu konuda bir kimseye fikir sahibi olması konusunda yardımcı olabilir.¹⁹

Nazım tahlil eden ve Arapça üslupta mana teorisini açıklayan ilk şahsın el-Curcânî olduğu kabul edilmektedir.²⁰ Onu takiben Fahrettin er-Râzî (v. 606/1209) ve es-Sekkâkî (v. 626/1229) gibi âlimler ise, bu konuda oluşan malumatın daha iyi bir tertibini teklif etmişlerdir. Fakat onlardan birçoğu haklı olarak, Arapça'nın belâgat yönünden incelenmesinde muğlak ve kuru kurallara dalmakla itham edilmiştir.²¹

Bununla beraber, Kur'an'ın belâgî tefsiri açısından, kutsal metnin anlaşılmasında gelişen belâgat ilmini daha iyi kullanan, onun *i'câz* boyutu, eşsiz güzelliği ve etkileyiciliğini Zemaşerî (v. 538/1144)'nin *Keşşafı* kadar başarılı bir şekilde ortaya koyan başka bir kitap mevcut değildir.²² Bu eseri etkileyen Mutezili doktrinlere

¹⁷ *Delâilu'l-İcâz*, thk. Muhammed Abduh ve Muhammed eş-Şenkîti notlarla beraber yayınlayan Reşid Rıza (Kahire, 1321/1902). *Esrâru'l-Belağa*, thk. Hellmut Ritter (İstanbul, 1954). Her iki kitabın başka baskıları da vardır.

¹⁸ *Delâilu'l-İcâz*, 42. Daha fazla bilgi için bk. el-Curcânî, *er-Risâle eş-Şâfiye, Selâse Resâil* içerisinde, 105-44.

¹⁹ *Delâilu'l-İcâz*, 192 ve 343-51.

²⁰ Hakkında Kemal Ebu Deeb tarafından yapılan çalışmaya bk. *Al-Jurjânî's Theory of Poetic Imagery* (Warminster, 1979). Daha fazla bilgi için aynı çalışmadaki bibliyografyaya bakınız. 324-33.

²¹ Bk. Şevki Dayf, *el-Belağa: tatavvur ve te'rih* (Kahire, 1965)

²² Ez-Zemaşerî, *el-Keşşaf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil* (Beyrut, 1947) dört cilt halinde yayınlanmıştır. Başka baskıları da vardır. Ez-Zemaşerî ve onun *el-Keşşafı* üzerinde yapılan çalışmalarla ilgili olarak bk. Mustafa es-Savî el-Cüveynî, *Menhacu'z-Zemaşerî fi't-Tefsiri'l-Kur'an ve Beyan İcâzihi* (Kahire, 1959); Ahmet el-Hüfi, *ez-Zemaşerî* (Kahire, 1966); Derviş el-Cüdi, *en-Nazm fi Keşşafî'z-Zemaşerî* (Kahire, 1969) Daha fazla bilgi için bk. Dionisius A. Agius, 'Some Bio-

rağmen, Müslümanlar Kur'an'ın belâgî tefsirine büyük katkısı sebebiyle ona çok önem verirler. Curcânî, Kur'an metnine dayalı nazım teorisini oluşturmak ve istiarelerle ilgili tahlillerini ortaya koymak için Arap şiirinden daha fazla örnekler getirir; Ancak Zemahşeri'nin kitabı, Kur'an'ın ayet ayet baştan sona bir yorumudur. O bazen Arap şiirinden istiştatta bulunarak nakiller yapar. Fakat Kur'an'da estetik etkiyi doğuran üslup unsurlarını incelemek amacıyla, ele alınan her bir ifade veya cümleyi değerlendirir ve tekrar tekrar Kur'an metninin ve manasının eşsiz güzellik ve mükemmelliğini ortaya koymak suretiyle bunu yapar. O tefsirinde kendi analizlerini desteklemek amacıyla, ilgili diğer ayetlere sık sık atıfta bulunur. Curcânî'nin nazım ve mana teorileri pratik amaçları göz önünde bulundurmaktadır. Ancak müfessir Zemahşeri, derinlemesine belâgî incelemeler yapma ve eskilerin gözünden kaçan unsurları ortaya koyma konusunda onu geçmektedir.²³

Sonraki dönem ortaçağ yorumcuları hemen hemen *i'câz* konusuna ve onun tahliline yeni bir şey ilave etmemişlerdir.²⁴ Bu dönemlerde söz konusu alanla ilgili esas gelişme, belâgat ilminin *ilmü'l-meânî*, *ilmü'l-beyân*, *ilmü'l-bedî*²⁵ gibi üç alt bransa ayrılmış olmasıdır. Ancak bunların incelenmesi, nerede ise bütünüyle edebî metin ve estetik araştırmalardan kopan kısır polemik ve verimsiz tartışmalarla engellenmeye çalışılmıştır. Onlar Kur'an tefsirinin gelişmesinde asırlarca hiçbir yenilik getirmemişlerdir.

IV

Yirminci asırda Muhammed Abduh (v. 1905), yeniden rasyonel sadelik ve açıklığın gerçekliğine döndü ve kaleme aldığı *Risâletu't-Tevhîdte*²⁶ kısaca *i'câz* konusunu tartıştı. O burada Kur'anî üslubun belâgat ve nahiv yönlerinden detaylı bir tahliline girmez. Ancak, Cahiliye Arab'ı ve diğer insanların bir benzerini getiremedikleri ve Hz. Muhammed'in peygamberliğinin bir delili mahiyetinde onun taklit edilemez mucizesi üzerinde durur. Diğer taraftan Mustafa Sâdık er-Râfiî (v.1937) tam bir kitabını, *İcâzu'l-Kur'an ve'l-Belâğa en-*

---

bibliographical Notes on Abu'l-Kasım Mahmud b. 'Umar ez-Zamakhshari', *Al-Arabiyya (Journal of the American Association of Teachers of Arabic)*, 15, 1-2 (1982), 108-30.

²³ Bk., Dayf, *el-Belâğa*, 219-70.

²⁴ Ez-Zerkeşî (v.794/1392), *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an* (Kahire, 1972) ve es-Suyûti (v. 911/1505), *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an* (Kahire, 1951) Bu eserler, Kur'an araştırmaları konusunda eskilerin çalışmalarını özetler ve *i'câz* konusunda çeşitli bölümleri ihtiva eden ansiklopedik bilgileri bir araya getirirler.

²⁵ Kısaca bilgi için bk. *EI2* i. 857-8, (*bedî*), 981-3 (*belağa*), ve 1114-16 (*beyân*), v, 898-902 (*el-me'ânî ve'l-beyân*)

²⁶ Muhammed Abduh, *Risâletu't-Tevhid*, neş. M. Reşid Rıza, 16. bs. (Kahire, 1373), 144-51. Yine onun uzun bir tartışması için bk. *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakîm*, 4. bs. (Kahire, 1373), i. 190-229 Kur'an, 2/23-4.

*Nebeviyye*²⁷ konusuna ayırır. O *i'câz*ın, insan kapasitesinin bu konudaki yetersizliği ve asırlar boyunca bunun devam etmesi gibi iki unsurdan oluştuğunu ifade eder.²⁸ Bu bağlamda o, fevkalade belâgatı ve psikolojik tesiri sebebiyle, Arapların taklit edemeyeceklerini itiraf ettikleri Kur'an'ın farklılığı ve üstünlüğü delilini vurgulu bir şekilde anlatır.²⁹ Daha sonra o, Kur'an'ın üç lügavî özelliğini inceleyerek *nazm*ın detaylı bir incelemesini yapar: (i) Harfler ve çıkardıkları sesler, (ii) lafızlar ve çıkardıkları sesler ve (iii) cümleler ve onu oluşturan lafızlar.³⁰ Neticede o Kur'anî *nazm*ın, insanı aşan mükemmelliği sebebiyle en ileri seviyedeki terkip tarzına sahip olduğunu ifade eder.

Birçok çağdaş Kur'an yorumcusu 'hala büyük ölçüde geleneksel çizgiyi takip etmekle beraber,³¹ *i'câz* konusuna giriş mahiyetinde yeni bazı teşebbüsler de yok değildir. Ancak Kur'an'ın 'bilimsel' yorumu olarak isimlendirilen tefsir tarzını ben bu çerçevede düşünmüyorum. Burada modern bilimin ortaya koyduğu ilke ve keşifler Kur'an metninde okunmakta; bilimin vardığı neticeler ondan çıkarılmaya çalışılmaktadır. Böylece Kur'an'ın modern bilimi önceden haber verdiği³² ve onun *i'câz*ının gerçek manada burada gerçekleştiği iddia edilmektedir. Yine Raşid Halife'nin bilgisayar ortamında Kur'an üzerinde yaptığı araştırmayı da bu çerçevede değerlendirmiyorum. Ona göre, Kur'an *i'câz*ı on dokuz rakamına dayanan tutarlı matematiksel kod sisteminde tezahür etmekte; bu da Kutsal Kitab'ın mucizevî boyutunun delilini oluşturmaktadır.³³

Bu bağlamda ben daha ziyade, Kur'an Arapçasının estetik karakterini ortaya koymada, tarihte belâgat çerçevesinde geliştirilen prensiplerin yetersizliğini vurgulayan girişimlere itibar ediyorum. Çünkü klasik çalışmalar, cümlenin analiz ve değerlendirilmesinin ötesine geçmemektedirler. Abdulmuteal es-Saidî *en-Nazmu'l-Fenni fi'l-Kur'an*³⁴ isimli kitabında, bir bütün olarak Kur'an'ı incelemeye çalışır. Bu bağlamda o, Kur'an *sûre*lerinin kronolojik sıralamasını göz önünde bulundurarak İslâmî geleneğe ve *ilmu irtibatî'l-âyât* (ayetler arasındaki münasebetler ilmi)la alâkalı, özellikle Burhaneddin el-

²⁷ Mustafa Sadık er-Rafî, *İ'câz'u'l-Kur'an ve'l-Belağa en-Nebeviyye*, 6.bs. (Kahire, 1956).

²⁸ A.e., 156.

²⁹ A.e., 213-40

³⁰ A.e., 241-82.

³¹ J.J. G. Jansen, *The Interpretation of the Koran in Modern Egypt* (Leiden, 1974), 17.

³² A.e. 35-54. Yine bk. J.M.S. Baljon, *Modern Muslim Koran Interpretation* (1880-1960) (Leiden, 1961), 88-98.

³³ Rashad Khalifa, *Quran: Visual Presentation of the Miracles* (Tucson, 1982). Yine onun açıklamalı Kur'an tercümesi için bk. *Qur'an: The Final Scripture* (İngilizce baskı) (Tucson, 1981)

³⁴ Abdulmuteal es-Sa'îdi, *en-Nazmu'l-Fenni fi'l-Kur'an*, (Kahire, t.y.)

Bikâî'nin *Nazmu'd-Durer fî Tenâsubî'l-ây ve's-Suver*,³⁵ isimli eserin-deki bazı düşüncelere dayanır. Burada o, her bir surenin bir giriş, konunun mantıkî bir gelişimi ve bir sonuçla merkezî bir tema etrafında nasıl birbiriyle irtibatlı mükemmel bir bütünlük oluşturduğunu ortaya koymaya çalışır. Bunun da ötesinde, mevcut Kur'anî tertipte bir surenin kendisini takip eden bir sonraki sure ile irtibatını gösterir. Bununla beraber onun yaklaşımı bütünüyle tematik ve konusal olup, amacı Kur'an mesajının bütünlüğünü, edebî ve metinsel sunuşu içerisinde uyumlu sürekliliğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda o, Kur'an'daki yekparelik ve ahenkli devamlılığın estetik yönlerini araştırma konusu ile ilgilenmemektedir. Sonsözde³⁶ de açıkladığı gibi onun asıl amacı, *el-mushaf al-mubavvab* çalışmasına giden yöntemi ortaya koymaktır. Burada Kur'an'da yer alan, bölüm ve alt bölümlere işaret etmek üzere kullanılan ecza (bölümler), ahzâb (kısımlar) ve erbâ' (çeyrekler) kenar düzenlemeleri kullanılmayacaktır. Daha ziyade her bir surede geliştirilen temanın unsurları göz önünde bulundurulmak suretiyle yerleştirildiği bölümlere işaret edilecektir. Yine birbiriyle irtibatlı bu unsurların uyumu ve bütünsel yapının düzeni gösterilmeye çalışılacaktır.³⁷

Diğer taraftan Seyyid Kutub'un, 1939'da yayınlanan bir makalesinde Kur'an üslubunun estetik yönlerinin araştırılmasına ağırlık verdiği görülmektedir.³⁸ Nitekim 1944 yılında Kur'an'ın üslup bütünlüğü üzerinde yoğunlaşarak, söz konusu bu yaklaşımını bütünüyle olgunlaştırmış ve *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ani'l-Kerîm* adı altında bir kitap halinde yayınlamıştır.³⁹ Yine onun, *Meşâhid el-Kiyâme fi'l-Kur'an* isimli kitabında da Kur'an'daki kıyamet sahneleriyle ilgili daha fazla ayete aynı metodu uyguladığını görüyoruz.⁴⁰ Zaten o, öteden beri *Kur'an i'câzının* yeni bir yaklaşımla araştırılması gereğini hissetmiş; genel manada Kur'an'daki estetik ilkelerin ve Arapçadaki bütün kelâm güzelliklerinden ayrı olarak ondaki güzellik olgusunun

³⁵ Bu kitabın el yazma nüshaları için bk. GAL ii. 142 ve SI 178.

³⁶ es-Sa'îdî, *en-Nazm el-Fennî*, 375-8.

³⁷ Jansen'in *Interpretation*, 14. sayfa 46. dipnotta atıfta bulunduğu *mushaf mubavvabı* görmedim. O burada Muhammed Bakır el-Muvahhid el-Abtahî tarafından 1969 da konularına göre düzenlenen bir kitaptan söz etmektedir. el-Muvahhid, *el-Medhal ile't-Tefsîri'l-Mevdû'î* (Necef, 1969), 8, isimli eserinde buna işaret etmektedir. es-Seyyid Muhammed Bakır es-Sadr'ın *Mukaddimat fi't-Tefsîri'l-Mevdû'î li'l-Kur'an*, (Beyrut ve Kuveyt, 1980) isimli eseri 'konularına göre tefsir metodu'(mevdû'î) tabirini kullanarak Kur'an üzerinde gerçekleştirdiği bir dizi konferanstan oluşmaktadır. Onun bu metodu *taczi'î* olarak isimlendirdiği geleneksel yaklaşımdan farklı bir özellik ortaya koymaktadır. es-Sadr burada tarih, insan, toplum ve evrenle ilgili olarak Kur'an'ın bütüncül dünya görüşünü ortaya koymaya çalışmaktadır.

³⁸ Seyyid Kutub, '*et-Tesvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ani'l-Kerîm*', el-Muktataf, 94, no. 2 (Şubat 1939), 206-22 ve no. 3 (Mart 1939), 313-18.

³⁹ Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'an*, 3.bs. (Kahire, 1951?).

⁴⁰ Seyyid Kutub, *Meşâhidü'l-Kiyame fi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, (Kahire, ts.)

ortaya konulması ihtiyacını hep düşünmüştü.⁴¹ Ona göre ez-Zemahşerî, zaman zaman bunu anlamayı başarmıştır. Ancak el-Curcânî, çağının bir araştırmacısı için mümkün olabilecek en büyük başarıya bu sahada ulaşmış ve önemli bir girişimi gerçekleştirmiştir. Fakat 'mana ve lafız' konusunda başarılı olamamıştır.⁴²

Kutub, Kur'an'ın muhtevası ile ilgili olarak üç unsurdan bahseden âlimlerin görüşünü kabul eder. Genel olarak da bunların Kur'an'ın *i'câz*ını oluşturduğuna inanılmaktadır. Şöyle ki, (i) Onun bütün zaman ve mekânlar için geçerli olan mükemmel yasaması, (ii) Onun gelecekte gerçekleşecek olan fakat nüzul döneminde bilinmeyen açıklamaları, (iii) evren ve insanın yaratılması ile ilgili olarak verdiği bilgiler.⁴³ Fakat o, bu durumun bütün olarak Kur'an'ın bir gerçeği olduğunu kabul eder. Ancak Arapların neden onunla etkilendiğini açıklamaz. Hatta yukarıda zikredilen muhtevalardan henüz biri yokken ve sadece birkaç süresi vahy edilmişken, bu etkinin nereden kaynaklandığı konusunda her hangi bir izah getirmez. Onun açıklaması şudur: Vahyin başladığı andan itibaren Kur'an, sahip olduğu ifade metodu dolayısıyla zihin ve kalpler üzerinde ileri seviyede sözlü bir etkiye sahip olmuştur.

Kutub'a göre, Kur'an üslubunda tercih edilen yöntem, edebî *tasvir* (temsil) yöntemidir. Kur'an'ın oldukça az bir kısmını oluşturan hukukî muhtevadan ayrı olarak, onun dörtte üçünden fazlası, belirli bir yöntem, kapsayıcı ve uyumlu bir karakter ortaya koymaktadır. Bunun değişken olması da mümkündür. Ancak, son tahlilde oldukça önemli bir ilke, yani *tasvir* ilkesi tarafından şekillendirilmektedir.⁴⁴

Kutub, olay ve sahnelerin duyu organları tarafından daha iyi algılanabilmesi amacıyla Kur'an'ın, soyut düşünce ve psikolojik durumları tablolaştırdığı, insan tabiatı ve tiplerini tarif ederek somut tasvirlerle anlattığı fikrini ileri sürer. Kur'an'ın anlatım tekniği, kendi tasvirlerine canlılık, dinamizm ve zihne yaklaştırma niteliklerini kazandırmakta; böylece soyut düşünce ve kavramları şekil ve hareket haline dönüştürmekte, psikolojik durumlar idrak edilebilir yahut da görülebilir tablolar haline gelmekte, olay, sahne ve hikâyeler pratik ve dramatik tezahürlere dönüşmekte; insan tipleri yaşayan varlıklar halinde ete kemiğe bürünmekte; insan tabiatı da somut ve gözle görülebilir bir özellik kazanmaktadır. Kur'an'daki *tasvir* yöntemi, anla-

⁴¹ Seyyid Kutub, *et-Tasvir*, 32.

⁴² A.e., 26-31. Yine Seyyid Kutub'un, *en-Nakdu'l-Edebî: Usûluhu ve Menhecuhu*, (Kahire, 1960), 129-32. Estetik ve manevî tabiatı göz ardı etmeksizin teorik ve bilimsel zeminde tenkit metodunu tesis eden ve ilk Arap edebiyatı tenkitçisi olarak bu eser kendisine ithaf edilen el-Curcânî hakkında kısa bir tartışma için (a.e. 3).

⁴³ Kutub, *et-Tasvir*, 17.

⁴⁴ A.e., 32-4 ve 206.

tım tarzına ilişkin hayal ve süsleme ürünü şeyler değildir: Söz konusu bu üslup özelliği, etkileyici imajlarını hayal, kalp ve zihne olduğu gibi, göz, kulak ve duyulara ulaştırmak amacıyla çeşitli renk, hareket ve sesler kullanmakta, böylece birbiriyle uyum içerisinde estetik görüntülerden istifade eden başlı başına bir metot ve kapsamlı bir ilke ortaya koymaktadır.⁴⁵ Kur'an'da mana ve lafızlar birbirinden kopuk değildir. Çünkü Kur'an kendine özgü güçlü etkisini yansıtan *tasvire* dayalı metodu çerçevesinde onları birbiriyle kaynaştırmaktadır.⁴⁶

et-Tasvîr'ul-Fennî ve *Meşâhidü'l-Kıyâme* adlı çalışmaları boyunca Kutub, Kur'an'dan nakillerde bulunur ve kendi görüşlerini desteklemek için seçtiği metinlerin uzun uzadıya tahliline girer. İncelemesinin sonunda *i'câzla* ilgili olarak yeni bir anlayış getirdiği konusunda hiçbir şüphesi olmadığını da ifade eder.

Bu sahada tanınan çağdaş âlimlerden biri de, 1964 yılında iki cilt halinde *İcâzu'l-Kur'an* isimli kitabı yayınlayan Abdülkerim el-Hatib'tir.⁴⁷ Bu çalışmasının ikinci cildinde kendisine ait 'yeni bir anlayış' olarak nitelendirdiği *i'câz* düşüncesini ileri sürer. Ona göre, Kur'an *i'câz*ın dört yönü bulunmaktadır. Bunların hepsi de onun mucizevî karakteri, aciz bırakıcı ve etkileyici gücünü ortaya koymaktadır.

Bunların ilki, Kur'an'ın mutlak hakikat (*es-sıdk el-mutlak*)le ilgilenmesi gerçeğidir. O bütün evrensel, dinî ve günlük realiteleri ele alır ve onları insanlığa sunar.

İkincisi, yüce bir kaynaktan gelmesi sebebiyle Kur'an'ın sahip olduğu otoriter niteliklerdir. Kur'an hiçbir şekilde engellenemeyen ve yıldırılamayan, her şeye sahip ve her şeyi kontrol eden, her şeyden üstün ve her şeyi sınırlandıran bir kimsenin hitabıyla insanlara hitap eder.

Üçüncüsü de, Kur'an'ın ortaya koyduğu ve Hatib'e göre *nazma* eşit olan ifade güzelliği (*hüsnü'l-eda*)dir. Bu da gayet mükemmel ve güzel bir şekilde sunulan zengin düşünceler vasıtasıyla onun sergilediği üslup ve terkip özelliğidir. O, âlimlerden birçoğunun, Kur'an'ın eşsizliğinin yegâne tezahürü şeklinde görerek uzun uzadıya ilgilendikleri bu özelliğin, *i'câz*ın bir boyutu olduğunu ifade etmektedir.

Dördüncü boyut ta, Kur'an'ın manevî dünyasıdır. Çünkü o, Allah'ın *emri* (talimat, hüküm, yargı, irade)ni ifade etmekte; kelâma inktikal edip lafızlara giydirilen ve Onun Ruhundan kaynaklanan ruhani bir özellik göstermektedir.⁴⁸

⁴⁵ A.e., 35 ve 196-204.

⁴⁶ A.e., 194-5.

⁴⁷ Bk. Dipnot 7.

⁴⁸ Abdülkerim el-Hatib, *İcâzu'l-Kur'an*, 2.bs. (Beyrut, 1975), ii. 193-250.

Bu düşünceler, önceden var olduğu kabul edilen kelâmî önermeleri açıkça içermektedir. Ki bu da *i'câz* konusunda geçen diğer birçok tartışmayı ima eden bir gerçektir. Bununla beraber meşhur çağdaş âlimlerden biri, kendi yorumunu sadece lügâvî ilkelere dayandırmak istemiştir. O da, daha ziyade Bintü's-Şatî müstear ismiyle tanınan Aişe Abdurrahman'dır.⁴⁹ Bilebildiğim kadarıyla o, Kur'an tefsiri konusunda kalem oynatan ilk Müslüman kadındır. İki cilt halinde *et-Tefsîru'l-Beyânî li'l-Kur'ani'l-Kerîm* isimli eseri 1962 ve 1969 yıllarında Kahire'de basılmış ve daha sonraki yıllarda da baskısı yenilenmiştir. O Kur'an araştırmaları sahasında daha başka eserler de kaleme almıştır.⁵⁰ Açıkça ifade edildiği gibi bütün bu eserleri o, Kahire'de Fuat I Üniversitesinden hocası profesör (daha sonra kocası) Şeyh Emin el-Hûlî (v. 1966) den aldığı metodu takip ederek gerçekleştirmiştir.⁵¹ el-Hûlî metodunu *Menâhic Tecdîd fi'n-Nahv ve'l-Belağa ve't-Tefsîr ve'l-Adâb* isimli kitabında açıklamaktadır.⁵² el-Hûlî'nin kendisi, Kur'an'dan seçtiği bazı konuları⁵³ tahlil ettiği çalışmalarından ayrı olarak her hangi bir tefsir yazmamıştır. Fakat o Kur'an'ın tefsiri ve incelenmesinde yapılmasını tavsiye ettiği *konulu* araştırmaları ısrarla vurguladı ve metnin kronolojik tertibi ve Arapça'yı kullanım semantiğine dayanan felsefi bir yorumlama metodunu tartışmaya açtı.⁵⁴

Aişe Abdurrahman, 1971'de Kahire'de yayınlanan *el-İ'câzu'l-Beyânî li'l-Kur'an ve Mesâilü İbri'l-Ezrak* isimli eserinde *i'câzın* eşsiz üsluptan başka bir şey olmadığını söyleyenlerin görüşlerini kabul etmez. Bu bağlamda o, *i'câzın* bütün tanımlanma teşebbüslerine meydan okuduğunu belirtir. Tevazu ile bazı dilbilimsel gözlemlere girişip sonuçlara ulaşır. Ancak bunların hiç biri, kelâmî imaları olmayan şeyler değildir. O Kur'an'ın *nazmıyla* ilgili olarak el-Hattâbî ve el-Curcânî'ye katılır ve bir kelimenin, cümle içerisinde manayı bozmadan ve güzelliğini kaybetmeden farklı bir şekilde yerleştirilemeye-

⁴⁹ Bk. I. J. Boullata, 'Modern Qur'an Exegesis: A Study of Bint al-Shâti's Method', *MW* 64 (1979), 103-13. Yine Jansen, *Interpretation*, 68-76. Hakkında biyografik bilgi için bk. C. Kooij, 'Bint al-Shâti': A Suitable Case for Biography?', ed. İbrahim A. el-Sheikh, C. Aart van de Kopel ve Rudolph Peters, *The Challenge of the Middle East: Middle Eastern Studies at the University of Amsterdam* (Amsterdam, 1982), 67-72.

⁵⁰ Yedi kitabın kısmî bir listesi için bk. Boullata, 'Modern Qur'an Exegesis', 104, dipnot I., Şunlar da ilave edilebilir. *Min Esrari'l-Arabiyye fi'l-Beyani'l-Kur'anî*, (Beyrut, 1972) ve *el-Kur'an ve Kadâyâ el-İnsan* (Beyrut, 1972).

⁵¹ Emin el-Hûlî hakkında bk. Jansen, *Interpretation*, 65-8 ve *kitapta geçtiği diğer yerler*.

⁵² Kahire, 1961; özellikle bk. 307-17. metodunun bir özeti için bk. Boullata, 'Modern Qur'an Exegesis', 104-5.

⁵³ Şunun gibi: *Min Hedyi'l-Kur'an: el-Kâda...er-Resul* (Kahire, 1959); *Min Hedyi'l-Kur'an: fi Ramadan* (Kahire, 1961); ve *Min Hedyi'l-Kur'an: fi Emvâlihîm* (Kahire, 1963).

⁵⁴ Emin el-Hûlî, *Menâhic Tecdîd*, 304-7.

ceğini söyler.⁵⁵ Fakat konuya olan vukûfiyeti ve bu konuyu sağlam temellere dayandırma yönlerinden onların her ikisini de geçer. Ona göre, Kur'an'da geçen bütün harf ve edatlar anlamlı parçalar olup, fazla olarak değerlendirilebilecek her hangi bir şey onda yer almamaktadır. Hatta geçmiş âlimler tarafından yirmiyi aşacak tarzda farklı şekillerde yorumlanan hurûf-i mukatta bile, bazı surelerin anlamlı girişlerini oluşturmaktadır. Bu çerçevede onların fonksiyonlarını şu şekilde sıralamak mümkündür: (ı) Kur'an'ın da, birbirine bitişen ve *i'câzı* ortaya koymak üzere eşsiz vahyi meydana getiren ve Araplar tarafından kullanılan söz konusu bu harflerden oluştuğu gerçeğine dikkat çekmek. (ii) Söz konusu harfler, kitap(Kur'an) yahut vahiy, ilgili imalar, onun muhalifleri, muhaliflerine meydan okuması, muhalefete rağmen Allah'ın onu desteklemesi gibi Kur'an'a atıfta bulunan konulara giriş çerçevesinde kullanılmaktadır.⁵⁶ Yaptığı dikkatli özetin de ortaya koyduğu gibi, müfessir ve nahivciler tarafından *zâi'd* olarak kabul edilen edatlar, bilindiği gibi sadece vurgu için Kur'an'da yer almamakta; belirli anlamlarda da kullanılmaktadırlar.⁵⁷ Müfessir ve nahivcilerin ileri sürdüğü, Kur'an'daki bazı parçaların metinden çıkarılmış olabileceği (mahzûf), düşüncesinin doğru olmadığı görülmektedir.⁵⁸ Bunun bir örneğini *ellezîne yutikûnehû* (Oruca güç dayananlar, Kur'an, 2/184) ifadesi oluşturmaktadır. Bazı yorumculara göre bu ifade, *ellezîne la yutikûnehû* (oruca güç yetiremeyenler) anlamına gelmektedir. Buradaki 'hu'dan maksat Ramazan orucudur. Aişe Abdurrahman, ifadenin olumlu olduğu; olumsuz *lanın* burada gerekli olmadığı, aksi takdirde Kur'an'ın onu burada kullanacağını iddia eder. Onun yorumu şudur: Kur'an burada, ölümcül hasta yahut ta yaşlı zayıf kimseler gibi tahammülleri tükenme noktasına gelmiş oruçlulara işaret etmektedir. Ayetin devamında da belirtildiği gibi bu kimseler, oruç tutmaktansa muhtaç şahısları yedirmek suretiyle infakta bulunmalıldılar.⁵⁹

Bunun da ötesinde Aişe Abdurrahman ikna edici bir delille, Kur'an'ın kendi kelimelerini oldukça titiz bir şekilde seçtiği ve hiçbir kelimenin, genel olarak bazı dilcilerin müradif olarak isimlendirdikleri kelimelerle yer değiştiremeyeceğini ortaya koyar.⁶⁰ Hatta bu kelime, yerine yerleştirilecek kelimenin kökünden alınmış olsa da durum değişmez.⁶¹ Şu konu buna bir örnek olarak gösterilebilir: Kur'anî

⁵⁵ Aişe Abdurrahman, *el-İcâzu'l-Beyânî* (Kahire, 1971), 126.

⁵⁶ A.e. 166-7. Bu görüş, Aişe Abdurrahman tarafından yeni fikirlerle geliştirmiş olsa da, et-Taberî, ez-Zamahşerî, İbn Kesir ve er-Râzî gibi geçmiş bazı müfessirler tarafından da ileri sürülmüştür.

⁵⁷ A.y., 168-77.

⁵⁸ A.e., 178-86.

⁵⁹ A.e., 184.

⁶⁰ A.e., 198-214. Yine bk. Boullata, 'Modern Kur'an Exegesis', 109-10.

⁶¹ Aişe Abdurrahman, *el-İcâzu'l-Beyânî*, 215-20.

kullanımında devamlı olarak *âne* fiili, 'bir şeyi güzel, hoş ve şirin görme' anlamında kullanılmaktadır. Oysa *ebsere* fiili 'genel olarak görme' anlamına gelmektedir.⁶² Benzer bir örneği de *zevc* kelimesi oluşturmaktadır. Bu kelime daima yaratma bağlamında 'eş' anlamında kullanılmaktadır. Ancak *imre*'e kelimesi kısırlık yahut dulluk bağlamında 'eş' manasına gelmektedir.⁶³ Yine *ins* kelimesini bu konuya örnek gösterebiliriz. Bu kelime devamlı olarak, cinlerin aksine bütünüyle görülebilen ve sempatik insan anlamına gelmektedir. Oysa *insan* kelimesi daima Allah'ın emanetini taşıyan, hayır ve şerle imtihan edilen sorumluluk sahibi insana işaret etmektedir.⁶⁴

Aişe Abdurrahman, Kur'anî kullanımların diğer yönlerini tümevarım yöntemini kullanarak araştırır ve daha önce hiç kimse tarafından tespit edilmeyen uyum ve ahengi göz önünde sererek yeni düşünceler ve yorumlar teklif eder. Şöyle ki, Kur'an'da kıyamet sahnesi ile ilgili olarak kullanılan edilgen kalıplarla ilgili konular buna bir örnek oluşturmaktadır. Ona göre bu yapı, kıyamet gününün bunaltıcı ortamında evrenin edilgenliği ve bütün yaratmanın kendiliğinden oluşunu vurgulamaktadır.⁶⁵ O, Kur'anî ifadelerin arkasında yatan gerçekliği yakalamaya çalışırken, bu tür gözlemleri ile geleneksel Arapça'nın nahiv ve belâgatını aşmaktadır. Ulaştığı sonuca göre, ne nesir ne de şiir özelliği gösteren Kur'an; belâgatın zirvesi ve eşsiz mükemmellikteki üslubu ile kendine has edebî bir tarz ortaya koymaktadır.

V

Çağdaş Batı'da gerçekleştirilen akademik çalışmalarda Kur'an'la ilgili araştırmaların odak noktasını estetik ve belâgat değil; daha ziyade eleştirel yaklaşımların yönlendirdiği konular oluşturmaktadır.⁶⁶ Batılı araştırmacılar *i'câz* düşüncesiyle ilgilendiklerinde, onu sadece gelişen İslâmî teolojinin tarihî perspektifine⁶⁷ yahut da büyümekte olan Müslüman toplumun diyalektik tecrübesi içerisine yerleştirmektedirler.⁶⁸ Onlar arasında Kur'an üslubuyla meşgul olanlar, ya

⁶² A.e., 200-1.

⁶³ A.e., 212-13.

⁶⁴ A.e., 216-18.

⁶⁵ A.e., 222-5 Yine bk. Boullat, 'Modern Qur'an Exegesis', 110.

⁶⁶ Kur'an konusunda Batı'da yapılan akademik çalışmalar için bkz. Bell's *Introduction to the Qur'an*, gözden geçirip ilavelerle yayınlayan W. Montgomery Watt (Edinburgh, 1970), 173-86. Yine bk. Charles J. Adams, 'Islamic Religious Tradition', Leonard Binder, neş., *The Study of the Middle East* (New York, 1976) içerisinde, özellikle 61-6; Charles J. Adams, 'İslam', C. J. Adams neş. *A Reader's Guide to the Great Religions*, 2.bs. (New York, 1977) içerisinde, özellikle 421-8; ve A. T. Welch, 'al-Kur'ân', *El2* v. 400-29.

⁶⁷ A. S. Tritton, *Muslim Theology* (London, 1047) ve J. Bouman, *Le Conflit autour du Coran*.

⁶⁸ Yine bk. QS, özellikle 77-83 ve 231-2, burada *i'câz* düşüncesi, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin bir dayanağı olmaktan ziyade, Müslüman toplumda Kur'an'ın dini

Theodor Nöldeke ve Régis Blachère⁶⁹ gibi, vahye ait kronolojik sıralamayı oluşturmak amacıyla metni incelemektedir. Yahut da Richard Bell ve John Wansbrough'un⁷⁰ yaptıkları gibi Kur'an'ın gözden geçirilmiş yeni bir nüshasını ortaya koymak maksadıyla bunu yapmaktadırlar. Kur'an sahasında yapılan bütün bu araştırmalar, her ne kadar sonuçları itibarıyla çoğunlukla tartışmaya açık bulunsada, pek tabii ki, muteber olup diğer kutsal kitap ve literatürün incelenmesi için geliştirilen tarihsel tenkit ve metni araştırma ilke ve yöntemlerine başvurmaktadır. Fakat yapılan diğer araştırmaların, şeffaf bir şekilde narin akademisyenlik tarafından üzeri örtülen gizli motivasyonlara sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Buna karşılık, Gustave E. Von Grunebaum özellikle *i'câzla* ilgilenmiş ve genelde İslâm düşüncesinin oluşumunun incelenmesinde yaptığı gibi, haklı olarak onu Arap edebiyatı teorisi ve tenkidinin gelişmesi⁷¹ çerçevesinde ele almıştır.⁷² Fakat öyle anlaşılıyor ki, o Müslüman dindarlık ve takva açısından bakıldığında oldukça az sempatik gözükmektedir.

Bu düşünceyi kabul eden ve Kur'an'ın belâgî ve estetik özelliklerini takdir edenlerden biri de, mesajı detaylı ve dikkatli bir şekilde inceleyen Arthur J. Arberry olmuştur. Ona göre, girift ve çeşitli olduğunu belirttiği Kur'an üsluplarının,⁷³ insanın ortaya koyduğu ölümsüz eserler arasında bu kitabın inkâr edilemez yönünü oluşturmaktadır.⁷⁴

Arberry Kur'an tercümesinin girişinde şunları söylemektedir: 'Oldukça karakteristik olan bu özellik- inançlı insan Pickthall'ın kendi Kutsal Kitabı'nın tarifinde belirttiği gibi "bu taklit edilemez harika ses uyumu," "insanları gözyaşlarını akıtmaya ve vecde getiren mükemmel sesler"- neredeyse bütünüyle önceki mütercimler tarafından dikkate alınmamıştır.⁷⁵ O yaptığı İngilizce Kur'an tercümesinde, konuya göre farklılaştığını düşündüğü Arapça tarz ve tertibe uygun ola-

---

statüsünün bir gerekçesi olarak ileri sürülmektedir. Yine onun *The Sectarian Milieu: Contents and Composition of Islamic Salvation History* (Oxford, 1978) isimli eserine bk.

⁶⁹ *GdQ*. Yine bk. Régis Blachère, *Le Coran: Traduction selon un essai de reclassement des sourates*, 3 cilt (Paris, 1947-51).

⁷⁰ Richard Bell, *Introduction to the Qur'an* (Edinburgh, 1953) ve *The Qur'an Translated, with a Critical Re-arrangement of the Surahs*; 2 cilt. (Edinburgh, 1937-9). Yine bk. 'The style of the Qur'an', *Transactions of the Glasgow University Oriental Society*, ii (1942-4), 9-15, ve *QS*, 1 ve 2.

⁷¹ Von Grunebaum, *A Tenth-century Document*.

⁷² A.y., Yine bk. *İ'câz*, *EL2* iii. 1018-20.

⁷³ Arthur J. Arberry, *The Holy Koran: An Introduction with Selections* (London, 1953), bk. 'Introduction', özellikle 18-19.

⁷⁴ Arthur J. Arberry, *The Koran Interpreted*, 2 cilt. (London, 1955), yine bk. 1 c. (Oxford, 1964). Bk. a.e., introduction, x.

⁷⁵ A.e., x.

rak, ses uyumunu göz önünde bulunduran üslup ve düzenli gruplar meydana getirmiştir. Onun eseri en başarılı İngilizce tercümelemlerden biridir. *The Koran Interpreted* isminden de anlaşılacağı üzere aynı zamanda o, en güzel belâğı tefsirlerden de birini oluşturmaktadır. O Kur'an'ın, 'yüce kaynağın yavan bir yankılanması'⁷⁶ olduğunu belirtmekte belirtmekle; her bir surenin kendi içerisinde bütünlük arzettiği, sade bir vahiy olduğu, kendi muhtevasında en ileri seviyede tutarlı bir kitap olduğunu da ifade etmektedir.⁷⁷

Arap edebiyatını da içerecek şekilde yapısal (ve yapısalcı) edebiyat araştırmalarına karşı olan ilgi devam etmektedir.⁷⁸ Bu çerçevede Kur'an araştırmaları da, *i'cazın* tabiatını aydınlatabilecek bu tür yaklaşımın avantajlarından istifade etmektedir. Yine Angelika Neuwirth'in *Studien zur Komposition der mekkanischen Suren*⁷⁹ isimli çalışmasının bu bağlamda hatırlatılması gerekmektedir. Çünkü bu eser Mekki surelerle sınırlı olmakla beraber, ilginç bir bakış açısı tekil etmektedir. Yazar burada Kur'an'ın, ibadetle alâkalı bir söz ve tilâvet edilen bir metin olarak, kendi esası itibarıyla yeniden ele alınıp incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. O sureleri üniteler şeklinde değerlendirmekte ve onların her birindeki vezin, kafiye ve ilgili üslup problemlerinin incelenmesine girmektedir. Aynı şekilde bu çalışmayı, bir surenin sahip olduğu kendine özgü eşsiz forma katkı sağlayan ayetlerin yapısı ve onların sıralı grupları üzerinde de gerçekleştirmektedir.

Pierre Crapon de Capron'un *Le Coran : aux sources de la parole oraculaire: Structures rythmiques des sourates mecquoises*⁸⁰ isimli eseri de benzer bir tarzda Mekki sureleri incelemektedir. Fakat o, surelerde bulunan ritim sürekliliği ile ilgili sistemli incelemesinde daha ileri boyutlara gitmekte ve 'ölçülü benzeşim' olarak isimlendirdiği olguyu araştırmaya çalışmaktadır. O metinde kendi teorisine uygun düşmeyen 'metinle ilgili bozulmalar' bulunduğunu iddia etmekle beraber, tek-tarz, çift tarz ve çok tarzlı sureler bulunduğunu ileri sürmektedir.

⁷⁶ A.e., xiii.

⁷⁷ A.e., xi.

⁷⁸ Meselâ bk. Mary Catherine Bateson, *Structural Continuity in Poetry: A Linguistic Study in Five Preislamic Arabic Odes* (Paris ve Hague, 1970); Renate Jacobi, *Studien zur Poetik der altarabischen Qasîde* (Wiesbaden, 1971); Andrao Hamori, *On the Art of Medieval Arabic Literature* (Princeton, 1974); Raymond P. Scheindlin, *Form and Structure in the Poetry of al-Mu'tamid ibn 'Abbad* (Leiden, 1974); ve Michael Zwettler, *The Oral Tradition of Classical Arabic Poetry: Its Character and Implications* (Columbus, Ohio, 1978).

⁷⁹ Berlin ve New York, 1981.

⁸⁰ Paris, 1981.

Sırf sergiledikleri ileri seviyedeki keyfilik ve düzeltilmesi gerektiğini söyledikleri orijinal Arapça metne vurguları sebebiyle, sureler ve Kur'an'ın bütünündeki ritim ve yapıların incelenmesi ile ilgili her iki çalışmanın bir tasfiyeye ihtiyacı vardır. Fakat onlar Batıdaki bilim çevrelerinde yeni bir eğilime ihtiyaç bulunduğuna işaret etmektedirler. Bu eğilim Kur'an'ı, edebî bir metin, kendi uygun referans sistemini içeren kutsal bir kitap ve diğer her hangi bir düşünceden bağımsız olarak sırf kendisi için incelemeye tabi tutacaktır.

Kur'an'ın 'eşsiz senfonisi' sadece vezin ve kafiye meydanına getirdiği ses ve kafiye güzelliğinden ileri gelmektedir. Daha ileri bir anlamayı gerçekleştirmek için benzer yeni usulle onun diğer yönlerini de tartışmak gerekmektedir.⁸¹ Charles J. Adams'ın da ifade ettiği gibi, 'şu anda Kur'an, İslâm toplumunun temel belgesi olarak incelenmeli ve bu konuda araştırmacılara cesaret verilmelidir. Bu tür araştırmalar, bir din olarak İslâm'ın derinlemesine anlaşılması noktasında önem açısından ilk sırada yer almaktadır.'⁸² Ancak bu tür çalışmalar yapıldıktan sonra, diğer konular arasında *i'câz* düşüncesi daha iyi anlaşılabilir ve İslâm itikadındaki fonksiyonu mükemmel bir şekilde değerlendirilebilecektir.

⁸¹ Misâl olarak bk. Fazlur Rahman, *Major Themes of the Qur'an* (Minneapolis, 1980); Kenneth Cragg, *The Mind of the Qur'an* (London, 1973); Toshihiko Izutsu, *Ethico-Religious Concepts in the Qur'an* (Montreal, 1966); Daud Rahbar, *God of Justice* (Leiden, 1960). Kur'an araştırmaları konusunda Muhammet Arkun'un çalışmalarını da hatırlatmakta fayda vardır. Bu bağlamda özellikle onun *Lectures du Coran* (Paris, 1982) isimli eseri kayda değer. Burada müellif, dilbiliminin ötesine geçmekte, oryantalistlerin tarihsel tenkitçiliği ve Müslüman alimlerin gelenekçiliğini aşan yeni yöntem ve yaklaşımlara işaret etmektedir. Yine o Kur'an dilinin, dilin diğer kullanımlarından ayrı olarak, modern semiyotik ve yapısal yaklaşımların, keza antropolojik ve sosyo-kültürel disiplinlerin katkılarıyla ele alınması gereken dini bir dil olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle bk. a.e., 'Comment lire le Coran?', 1-26 ve 'Peut-on parler de merveilleux dans le Coran', 87-108.

⁸² Charles J. Adams, 'Islamic Religious Tradition,' 65.